

3. Mullis, Ina V. S. PIRLS 2021 Assessment Frameworks [Electronic resource] / Ina V. S. Mullis, Michael O. Martin. – Mode of access : http://pirls2021.org/wp-content/uploads/sites/2/2019/04/P21_Frameworks.pdf. – Date of access : 27.09.2022.

4. Цукерман, Г. А. Оценка читательской грамотности. Материалы к обсуждению [Электронный ресурс] / Г. А. Цукерман. – Режим доступа : <http://2020strategy.ru/data/2011/07/15/1214720557/4.pdf>. – Дата доступа : 27.09.2022.

5. Цукерман, Г. А. Хорошо ли читают российские школьники? / Г. А. Цукерман, Г. С. Ковалева, М. И. Кузнецова // Вопросы образования. – 2007. – № 4. – С. 240–267.

6. Рекомендации по результатам изучения читательской грамотности учащихся IV класса (2021/2022 учебный год) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://monitoring.adu.by/attachments/article/56/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8_%D0%A7%D0%9F%D0%A2.pdf. – Дата доступа : 27.09.2022.

Abstract. The article provides a definition of reading literacy; according to the results of the international PIRLS study and the research of the National Institute of Education of the Republic of Belarus, the factors influencing the process of formation of reading literacy are considered.

Keywords: reading literacy, reading skills, primary school age, factors of the formation of reading literacy.

УДК 811.161.3`367.625`373.2:398.92

А. А. Шчарбатая

Навуковы кіраўнік – В. А. Ляшчынская,
д-р філал. навук, прафесар

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ З ДЗЕЯСЛОВАМ *ГЛЫТАЦЬ/ПРАГЛЫНУЦЬ* У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Анотацыя. У артыкуле скіравана ўвага да фразеалагізмаў з агульным дзеясловам *глытаць/праглынуць*, што ўваходзіць у лексіка-семантычную групу з фізіялагічным значэннем ужывання ежы. Вызначана колькасць фразеалагізмаў, зафіксаваных у слоўніку, іх структурна-граматычныя асаблівасці (від падпарадкавальнай сувязі, трывальная суаднесенасць), структура (дзеяслоўнае словазлучэнне, даданы параўнальны сказ), выдзелены спосабы ўтварэння.

Ключавыя словы: фразеалагізм, кампанент, дзеяслоў, *глытаць/праглынуць*, працэс, семантыка.

На сучасным этапе развіцця мовазнаўства вывучэнне семантычнай сістэмы беларускіх дзеясловаў выклікае асаблівую цікавасць з боку даследчыкаў, бо «семантика глагольного слова – не элементарна, а комплексна в том смысле, что она отображает не законченное, полное понятие о классе предметов, как это имеет место в предметных именах, а минимальные дискретные “кусочки действительности”, приближающиеся к элементарным ситуациям и событиям» [1, с. 137–138].

З пункту гледжання семантыкі сярод дзеясловаў можна вылучыць пэўныя лексіка-семантычныя групы – дзеясловы, аб’яднаныя ўнутрымоўнымі сувязямі на аснове ўзаемаабумоўленых і ўзаемазвязаных элементаў значэння. Сюды можна аднесці дзеясловы прафесійна-працоўнай дзейнасці, быццёвыя дзеясловы, дзеясловы ўспрымання, маўлення, мыслення, дзеясловы са значэннем пачуццяў і інш. Кожная з магчымых груп характарызуецца розным колькасным паказчыкам, што прама залежыць ад спалучальных магчымасцей кожнай канкрэтна ўзятай адзінкі: адныя дзеясловы могуць уступаць у сувязі з рознымі лексемамі (напрыклад, дзеясловы маўлення), а іншыя – маюць абмежаванае кола залежных слоў (напрыклад, дзеясловы псіхафізіялагічных працэсаў). Гэта тлумачыцца і колькасцю зафіксаваных за дзеясловам значэнняў: чым шырэйшы семантычны аб’ём, тым больш шырокія спалучальныя магчымасці мае дзеяслоў.

У межах лексіка-семантычнай сістэмы мовы ўвагу прыцягваюць дзеясловы, што абазначаюць ужыванне ежы (*есці, жаваць, глытаць* і інш.) як важны жыццёвы працэс.

З прычыны прынцыповай антрапацэнтрычнасці мовы асноўная маса дзеясловаў фізіялагічнай сферы звязана з асаблівасцямі жыццядзейнасці чалавека і змяшчае кампаненты значэння, абумоўленыя сацыякультурнымі фактарамі, што і знайшло сваё адлюстраванне ў фразеалогіі беларускай мовы, дакладней той часткі яе адзінак, апорным кампанентам якіх з'яўляецца дзеяслоў. Менавіта дзеяслоў як апорны кампанент дзеяслоўных фразеалагізмаў надае патэнцыял для выражэння разнастайных дзеянняў, працэсаў, стану, што суправаджаюць чалавека ў працоўнай, сацыяльнай, эканамічнай, навуковай і грамадскай дзейнасці. А чалавек, як вядома, характарызуецца сваімі дзеяннямі і ўчынкамі.

З ліку беларускіх літаратурных фразеалагізмаў з апорным дзеяслоўным кампанентам, што абазначае фізіялагічны працэс і дзеянне па ўжыванні ежы, былі выдзелены фразеалагізмы з апорным дзеясловам *глытаць/праглынуць*, за якім у «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» замацавана толькі адно значэнне – «пры дапамозе мышцаў горла праштурхоўваць што-н. праз стрававод» [2, с. 152].

Выяўлена 11 фразеалагізмаў, з якіх з дзеясловам незакончанага трывання *глытаць* ужываецца толькі чатыры (*глытаць жабу* – «моўчкі, цярпліва зносіць крыўду, абразу, выслухаўца непрыемнае» [3, с. 306]; *глытаць слёзы* – «старацца стрымаць плач» [3, с. 306]; *глытаць сліну/слінку* – «з зайздасцю глядзець на што-н. спакуслівае, але недаступнае» [3, с. 306]; *глытаць словы* – «гаварыць неразборліва, невыразна» [3, с. 306]), а астатнія – з дзеясловам закончанага трывання *праглынуць* (*як/быццам арышын праглынуў* – «ненатуральна прама стаіць ці сядзіць» [4, с. 453]; *як/быццам язык праглынуў* – «упарта, зацята маўчаў ці раптоўна замоўк» [4, с. 453]; *жыўцом праглынуць* – «замучыць, загубіць нападкамі, ганеннем» [3, с. 496]; *праглынуць горкую пілюлю* – «моўчкі, цярпліва перанесці крыўду, абразу, выслухаць непрыемнае» [4, с. 454]; *праглынуць жабу* – «моўчкі, цярпліва перанесці крыўду, абразу, выслухаць непрыемнае» [4, с. 454]; *праглынуць слёзы* – «стрымаць плач» [4, с. 454]; *праглынуць язык* – «перастаць гаварыць, змоўкнуць» [4, с. 454]).

Апорны кампанент у большасці пералічаных фразеалагізмаў патрабуецца ў неазначальнай форме – *глытаць/праглынуць*, што звязваецца з залежным назоўнікам у форме вінавальнага склону без прыназоўніка сувяззю кіравання.

У названых фразеалагізмах дзеяслоў захоўвае здольнасць змяняцца паводле трывання (адносін дзеяння да яго мяжы, закончанасці). Некаторыя фразеалагізмы ўтвараюць суадносныя трывальныя пары, элементы якіх адрозніваюцца паміж сабой толькі спосабам ўтварэння. Фразеалагізмы закончанага трывання ўтвораны пра дапамозе прэфіксацыі: *глытаць жабу/праглынуць жабу*, *глытаць слёзы/праглынуць слёзы*. Астатнія фразеалагізмы ў слоўніку зафіксаваны ці толькі ў форме незакончанага трывання (*глытаць сліну*, *глытаць словы*), ці толькі ў форме закончанага трывання (*як/быццам арышын праглынуў*, *жыўцом праглынуць*, *праглынуць горкую пілюлю*, *праглынуць язык*).

Віды падпарадкавальнай сувязі абумоўліваюцца структурнай арганізацыяй фразеалагізмаў з апорным кампанентам *глытаць/праглынуць*, бо «структурная модель – это каркас фразеологизма, один из факторов, обеспечивающих его устойчивость и воспроизводимость, в определенной мере даже регулирующий его семантическую тождественность» [5, с. 51]. У прыватнасці, паводле сваёй структурнай арганізацыі фразеалагізмы з апорным дзеяслоўным кампанентам *глытаць/праглынуць* можна падзяліць на: 1) фразеалагізмы-словазлучэнні і 2) фразеалагізмы-сказы.

Першую групу складаюць 9 фразеалагізмаў, якія суадносяцца па сваёй структуры з дзеяслоўным словазлучэннем, што ў літаратурнай фразеалогіі з'яўляецца самай шматлікай структурна-граматычнай разнавіднасцю фразеалагізмаў. Да фразеалагізмаў-словазлучэнняў адносяцца фразеалагізмы *глытаць словы*, *глытаць жабу*, *глытаць слёзы*, *глытаць сліну/слінку*, *жыўцом праглынуць*, *праглынуць горкую пілюлю*, *праглынуць жабу*, *праглынуць слёзы*, *праглынуць язык*.

Другую групу складаюць толькі 2 фразеалагізмы, што паводле сваёй структуры суадносяцца з даданай параўнальнай часткай: *як/быццам аршын праглынуў* і *як/быццам язык праглынуў*.

Вышэйпералічаныя структурна-граматычныя асаблівасці ўказваюць на тое, што фразеалагізмы з апорным дзеясловам *глытаць/праглынуць* утвораны ў выніку метафарычнага пераасэнсавання найперш свабодных словазлучэнняў ці даданых параўнальных сказаў, дзе кожны кампанент яшчэ выразна прасвечвае сваю ранейшую семантыку.

Паводле ўтварэння фразеалагізмы з апорным дзеясловам *глытаць/праглынуць* можна падзяліць на тыя, што:

1) утвораны ў выніку пераасэнсавання свабоднага словазлучэння (частковая метафарызацыя). Так, *глытаць сліну/слінку*, *праглынуць горкую пілюлю*, *праглынуць слёзы* сведчаць пра вядомы ўсім фізіялагічны працэс, які пераасэнсоўваецца для абазначэння новага абстрактнага дзеяння. Паміж гэтымі словазлучэннямі і ўтворанымі на іх аснове фразеалагізмамі ляжыць унутраная форма, якая “яўляецца носителем образного представления, подлежащего дальнейшему преобразованию в понятие” [6, с. 99]. Напрыклад, выбар кампанентаў у фразеалагізме *праглынуць горкую пілюлю* – ‘моўчкі, цярпліва перанесці крыўду, абразу, выслухаць непрыемнае’ [4, с. 454] невыпадковы, бо абумоўліваецца выяўленнем падабенства паміж глытаннем непрыемных па смаку лекавых сродкаў і вынікам цярплівага перанясення крыўдных слоў, абразы, дзе крыўда = горкая пілюля, якую “глытае” чалавек;

2) утвораны як нерэальны вобраз: (*як/быццам аршын праглынуў*, *праглынуць язык*, *праглынуць жабу* і інш.). У аснове ўтварэння гэтых фразеалагізмаў знаходзяцца вобразы, якія ў рэальным жыцці для звычайнага чалавека будуць здавацца недарэчнымі, абсурднымі. Напрыклад, фразеалагізм *глытаць жабу* – ‘моўчкі, цярпліва зносіць крыўду, абразу, выслухоўваць непрыемнае’ [3, с. 306] узнік у выніку метафарызацыі спалучэння дзеяслова *глытаць* з назойнікам *жаба*. Працэс глытання жабы не можа адбывацца ў рэальнасці, бо яна з’яўляецца, па-першае, жывой істотай; па-другое, яе ў нас не ядуць. Фразеалагізм утрымлівае зааморфную метафару, у якой крыўда прыпадабняецца жабе. А выбар кампанента – аб’екта дзеяння – *жаба* матывуецца ў першую чаргу яе знешнім выглядам (‘бяххвостая чатырохногая земнаводная жывёліна з барадаўчатай слізкай скурай бурага колеру, якая водзіцца ў цёмных сырых месцах; рапуха’ [2, с. 246]) і веданнем уяўленняў беларусаў пра жабу як хтанічную істоту, дзякуючы чаму «высвечваецца крыніца негатыву» [7, с. 100].

У фразеалагізме *праглынуць язык* – ‘перастаць гаварыць, змоўкнуць’ [4, с. 454] асновай з’яўляецца фізічна немагчымае ў рэальнасці дзеянне глытання языка, якое метафарычна абазначае страту магчымасці гаварыць. Язык як частка цела чалавека з’яўляецца адным з асноўных органаў маўлення, таму яго страта прыводзіць да абмежавання маўленчых магчымасцей чалавека. Па гэтай прычыне значэнне фразеалагізма *праглынуць язык* з’яўляецца матываваным яго кампанентным складам.

Фразеалагізм *як/быццам аршын праглынуў* – ‘ненатуральна прама стаіць ці сядзіць’ [4, с. 453] таксама адсылае нас да нерэальнасці дзеяння, што звязана з выбарам назойнікавага кампанента *аршын*. Аршын – ‘мера даўжыні, роўная 71,12 см, якой карысталіся на Беларусі, у Расіі да ўвядзення метрычнай сістэмы’ [2, с. 103]. Тут прасочваецца прыпадабненне на аснове параўнання, калі аршын не толькі мера, але і яшчэ і «прыбор» для вымярэння – драўляная лінейка. Таму адразу становіцца зразумелым, як можа сябе адчуваць чалавек, якому такі стрыжань трапіў унутр.

Такім чынам, дзеяслоўныя фразеалагізмы з апорным дзеясловам *глытаць/праглынуць* у розных трывальных формах ілюструюць найперш заканамернасць утварэння ўстойлівых адзінак праз адбор абстрактных паняццяў. І новыя паняцці чалавек называе з дапамогай канкрэтызацыі дзеяння з іншымі аб’ектамі: *пілюля*, *жаба*, *аршын* і інш.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Уфимцева, А. А. Лексическое значение : принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 239 с.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : Больш за 65000 слоў / Пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко ; афармленне А. М. Хількевіча. – 2-е выд. – Мінск : БелЭн, 1999. – 784 с.
3. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. – Т. 1 : А–Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.
4. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. – Т. 2 : М–Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
5. Мокиенко, В. М. Славянская фразеология : учеб. пособ. для вузов по спец. «Рус. яз. и лит.». – 2-е изд., испр. и доп. / В. М. Мокиенко. – М. : Высш. шк., 1989. – 287 с.
6. Жуков, В. П. Русская фразеология / В. П. Жуков. – М. : Высш. шк., 1986. – 310 с.
7. Ляшчынская, В. А. Базавыя канцэпты фразеалагічнай карціны свету беларусаў / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2015. – 224 с.

Abstract. In the article, attention is directed to phraseological units with the common verb to swallow, which is included in the lexico-semantic group with the physiological meaning of eating. The number of phraselogs recorded in the dictionary, their structural and grammatical features (the type of subordinate relationship, strength correlation), structure (verbal phrase, subordinate comparative sentence) are determined, methods of education are highlighted.

Keywords: phraseologism, component, verb, swallow, process, semantics.

УДК 811.111'42

А. А. Эрдман

Научный руководитель – Л. И. Бобылева,
канд. филол. наук, доцент

ОСНОВЫ ФОРМАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация. Статья посвящена изучению основ формализации современного английского дискурса. Исследуется дискурс официально-делового стиля, владение которым является залогом достижения успешной межкультурной коммуникации

Ключевые слова: межкультурное общение, формальный, полужформальный и неформальный стили общения, официально-деловой стиль, основные характеристики стилей, английский язык.

Для достижения успешного общения необходимым условием является соблюдение определенных правил, т. е. следование ряду речевых стратегий и тактик. На сегодняшний день «негативная вежливость», основанная на дистанцировании и формализации, зачастую используется при осуществлении делового общения, которое в связи с постоянным развитием межкультурного взаимодействия играет важную роль. Она неотделимо связана с составлением текстов и документов, которые должны соответствовать нормативному, коммуникативному, эстетическому и этическому аспектам общения. Следовательно, тексты должны быть оформлены согласно нормам языка, на котором осуществляется коммуникация. При межкультурном общении язык должен быть понятным, четким и официальным. Ввиду этого значимую роль играет формализация высказываний и текстов в целом.

Под формализацией знаковой системы понимается повышение ригидности (жесткости) системы, проявляющееся в следующих признаках:

- 1) ужесточении требований к правилам грамматики и метаязыка;
- 2) повышении строгости исполнения внутрисистемной логики;